

UNIwersytet Zielonogórski
WYDZIAŁ PEDAGOGIKI, PSYCHOLOGII I SOCJOLOGII

mgr Mateusz Kuźmik

**NIEPRZYSTOSOWANIE SPOŁECZNE A POCZUCIE DOBROSTANU
MŁODZIEŻY W OKRESIE PÓŻNEJ ADOLESCENCJI**

AUTOREFERAT

Promotor:

dr hab. *Grażyna Milkowska, prof. UZ*

Promotor pomocniczy:

dr *Marzanna Farnicka*

Recenzenci:

dr hab. Dorota Rybczyńska-Abdel Kawy, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego

dr hab. Marek Heine, prof. Dolnośląskiej Szkoły Wyższej

Zielona Góra 2020

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	3
1. NIEPRZYSTOSOWANIE SPOŁECZNE I POCZUCIE DOBROSTANU JAKO KLUCZOWE ZAGADNIENIA ROZPRAWY	5
2. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE	8
2.1. PRZEDMIOT I CELE BADAŃ WŁASNYCH	8
2.2. PROBLEMY BADAWCZE I HIPOTEZA BADAWCZA	9
2.3. ZASTOSOWANA METODA BADAWCZA	10
2.4. ZMIENNE I WSKAŹNIKI.....	12
2.5. MODEL BADAWCZY	14
3. PRZEBIEG BADAŃ	16
4. CHARAKTERYSTYKA GRUPY BADAWCZEJ	17
5. SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH	18
6. DYSKUSJA WYNIKÓW BADAŃ, WNIOSKI I REKOMENDACJE	20
6.1. DYSKUSJA WYNIKÓW BADAŃ I WNIOSKI.....	20
6.2. REKOMENDACJE	23
WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA	26

WPROWADZENIE

Powstała dysertacja doktorska dotyczy problematyki nieprzystosowania społecznego w kontekście poczucia dobrostanu adolescentów. Podjęta problematyka jest rezultatem przemyśleń na temat skuteczności oddziaływań o charakterze resocjalizacyjnym, kwestii podmiotowości jednostki w tym procesie, ale również pytań ogólnych o charakterze filozoficznym.

W celu instytucjonalnego przeciwdziałania nieprzystosowaniu społecznemu niezbędne jest dokładne poznanie młodzieży. Dotyczy to zarówno indywidualnych historii życiowych, jak również ogólnych zależności, które są badane w kontekście rozwojowym. Niniejsza praca dotyczy przede wszystkim drugiego wspomnianego obszaru.

Idee humanistyczne doprowadziły w miarę upływu czasu do tego, że placówki zamknięte przestały być jedynie narzędziem represji i prewencji. Chęć pomocy innym stała się czymś więcej, niż tylko rezultatem utylitarnej potrzeby tworzenia koherentnego społeczeństwa. Sama idea resocjalizacji jest pozbawiona sensu, bez ciągłej pracy nad jej jakościowym wymiarem.

Znalezienie materiałów dotyczących relacji między nieprzystosowaniem społecznym a poczuciem dobrostanu wiąże się ze znacznym wysiłkiem. Dotychczas powstało niewiele prac o tej tematyce. Przykładem jednej z nich może być artykuł Kazimierza Pierzchały¹, jednak dotyczy on pojęcia pokrewnego, czyli jakości życia, a nie poczucia dobrostanu. Biorąc pod uwagę niewielką liczbę badań w oparciu o triadyczną koncepcję dobrostanu Keyesa i Waterman, podjęta tematyka ma charakter oryginalny. Potrzeba badań zrealizowanych w ramach dysertacji wynika również z postulatu Krystyny Ostrowskiej, dotyczącego stworzenia nowej specjalności o nazwie psychologia resocjalizacyjna².

Najwyższa Izba Kontroli w raporcie z 2013 roku wskazuje, że *w latach szkolnych 2011/2012/2013, działania profilaktyczne szkół i gmin nie doprowadziły do spadku zachowań patologicznych wśród dzieci i młodzieży*³. Zakładając, że nie ma znaczącego wpływu nieuwzględnionych moderatorów na ten stan, powstaje potrzeba polepszenia sposobów zapobiegania nieprzystosowaniu społecznemu. NIK w innym raporcie dotyczącym

¹ K. Pierzchała, *W poszukiwaniu związków pomiędzy zagrożeniem niedostosowania społecznego młodzieży a jakością życia*. [w:] M. Jasiński (red.), *W poszukiwaniu jakości życia. Ujęcia interdyscyplinarne* (s. 475-500), Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, Białystok 2013.

² K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*, Warszawa 2008, s. 7.

³ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli: Przeciwdziałanie zjawiskom patologii wśród dzieci i młodzieży szkolnej*, nr ewid. 143/2014/P/13/068/KNO, Warszawa 2013, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,6956,vp,8803.pdf> [dostęp: 4.07.2017].

Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych pisze: *Najwyższa Izba Kontroli ocenia, że działania zmierzające do powrotu dzieci z placówek opiekuńczo wychowawczych do wychowania w rodzinie lub rodzinnych formach pieczy zastępczej, nie przynosiły zakładanych efektów, a współdziałanie instytucji odpowiedzialnych w tym zakresie było opieszale i nie zapewniało sprawnej, wszechstronnej i adekwatnej do sytuacji dziecka opieki*⁴. Od roku 2016 poprawie uległ natomiast stan liczby miejsc w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych; Ośrodek Rozwoju Edukacji stwierdził wówczas, że ich liczba w tych placówkach jest wystarczająca⁵. W wyniku reformy edukacji powstał jedynie problem dotyczący liczby miejsc na danym poziomie kształcenia. Wyniki powyższych kontroli świadczą o poprawie warunków pracy w ośrodkach, brakuje jednak wyspecjalizowanej kadry⁶, która mogłaby skutecznie wpłynąć na kształtowanie pozytywnych zmian u wychowanków w placówkach oświatowych.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy poświęcony został tematyce nieprzystosowania społecznego. Zawiera wybrane definicje, klasyfikacje, charakterystyki, przejawy i teorie związane z tym zjawiskiem. W rozdziale drugim podjęta została tematyka dobrostanu. Opisano historię pierwszych badań na ten temat. Uwzględniono ponadto wybrane klasyfikacje, sposoby pomiaru, narzędzia, źródła oraz koncepcje. Metodologiczne założenia badań zostały przedstawione i zobrazowane w rozdziale trzecim w formie schematu. W tej części pracy zaprezentowano również cel i przedmiot badań, problemy i hipotezy badawcze. Wyniki badań własnych poddano opisowi w rozdziale czwartym. Następnie dokonano podsumowania, wyciągnięto wnioski i sformułowano rekomendacje. Do pracy załączona została również bibliografia, spis tabel, wykresów oraz aneks zawierający wzór narzędzia badawczego.

⁴ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli: Funkcjonowanie placówek opiekuńczo wychowawczych oraz ich współdziałanie z innymi instytucjami na rzecz powrotu dzieci do wychowania w rodzinie*, nr ewid. 6/2012/P/11/092/KZD, Warszawa 2011, <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/11/092/KPZ> [dostęp: 4.07.2017].

⁵ J. Kulesza, *Zapotrzebowanie na miejsca w placówkach MOW w roku szkolnym 2016/2017*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016.

⁶ Najwyższa Izba Kontroli, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-pomocy-psychologiczno-pedagogicznej-dla-uczniow.html> [dostęp 4.07.2017].

1. NIEPRZYSTOSOWANIE SPOŁECZNE I POCZUCIE DOBROSTANU JAKO KLUCZOWE ZAGADNIENIA ROZPRAWY

Tradycja badawcza dotycząca niedostosowania społecznego w Polsce sięga drugiej połowy XX wieku, kiedy to Maria Grzegorzewska⁷ wprowadziła ten termin. W podobnym okresie rozwinęło się zainteresowanie dobrostanem. Trudno rozdzielić dorobek naukowy badaczy zajmujących się nieprzystosowaniem społecznym oraz niedostosowaniem społecznym. W związku z tym przyjęto, że termin ten będzie używany zamiennie. Zdecydowano się na to mimo rozróżnień, które proponowały na przykład Maria Przetacznikowa oraz Maria Susułowska, (podział ze względu na nasilenie)⁸. Uznano, że o pomysłach poszczególnych autorów należy wspomnieć nawet, jeżeli nie są one spójne ze stanem faktycznym. Lesław Pytka używa na przykład pojęcia nieprzystosowania społecznego i stworzył kwestionariusz do jego badania. Mimo to narzędzie jest wykorzystywane w diagnostyce niedostosowania społecznego, gdyż taki termin funkcjonuje ustawowo.

Zgodnie z definicjami i klasyfikacjami różnych autorów, charakter nieprzystosowania społecznego nie ma charakteru jednorodnego. Maria Grzegorzewska⁹ opisując to zjawisko, jako jeden z przejawów wskazuje akcje społecznie destruktywne, Lesław Pytka¹⁰ agresję, natomiast Czesław Cekiera¹¹ nadpobudliwość emocjonalną, która ma charakter bardziej ogólny i może zawierać w sobie zachowania przemocowe. Zjawisko nieprzystosowania społecznego jest związane z czynnikami o charakterze genetycznym, społecznym i psychologicznym. Stąd też nie zawsze oznacza ono to samo i może dynamicznie zmieniać się w obrębie funkcjonowania jednostki. Trudno określić, czym jest nieprzystosowanie w kontekście różnic w zakresie interpretacji tego zjawiska przez poszczególnych autorów oraz zmian związanych z upływem czasu i transformacją poszczególnych form. Funkcjonalnie, diagnostyki dokonują specjaliści, którzy nie określili wspólnej teorii. Stąd też na potrzeby badań, po przedstawieniu poglądów

⁷ M. Grzegorzewska, *Wybór pism*, PWN, Warszawa 1964, s. 317-318.

⁸ M. Przetacznikowa, M. Susułowska, *Wybrane zagadnienia psychologii kliniczno-wychowawczej dzieci i młodzieży*, [w:] *Psychologia kliniczna*, Lewicki A. red, PWN, Warszawa 1972, s.252.

⁹ M. Grzegorzewska, *Pedagogika specjalna*, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 1964, s. 19.

¹⁰ C. Cekiera., *Pojęcie i formy niedostosowania społecznego*, [w:] "Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne", nr 5, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 1979, s. 16.

¹¹ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2005, s. 85.

wybranych autorów na temat nieprzystosowania społecznego, zdecydowano się na wybór instytucjonalnego kryterium podziału młodzieży.

Z najnowszych danych Ośrodka Rozwoju Edukacji z dnia 1.09.2019 wynika, że na terenie Polski działają 94 Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze. Dane z dnia 20.08.2019 wskazują natomiast na funkcjonowanie 88 Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii¹². W ramach zadań Komendy Głównej OHP, działa aktualnie 214 jednostek o charakterze opiekuńczo-wychowawczym¹³. W

Wyróżnione zostały trzy grupy, ze względu na poziom nieprzystosowania społecznego. Osoby ze zwykłych szkół (a więc placówek o charakterze nieresocjalizacyjnym i niesocjoterapeutycznym) uznano za grupę przystosowaną społecznie. Jest to jednocześnie swoista grupa porównawcza i choć nie można jej określić, jako reprezentatywną dla wieku 15-17 lat próbę z ogółu społeczeństwa (z racji wyłączenia osób objętych nadzorem kuratorskim), to uzyskane dane mogą być zbliżone do populacji w Polsce zachodniej. Grupa zagrożona nieprzystosowaniem społecznym jest złożona z wychowanków Ochotniczych Hufców Pracy i Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii oraz młodzieży, która została objęta nadzorem kuratorskim (łącznie 346). Adolescenci z Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych i grupy porównawczej byli mniej liczni (po 310). Podobne rozwiązanie dotyczące podziału zastosował w pracy na temat nieprzystosowania społecznego Paweł Kozłowski¹⁴.

To, co było przedmiotem rozważań Arystotelesa i innych filozofów, dziś badane jest przy pomocy standaryzowanych narzędzi o określonym współczynniku rzetelności, możliwie najbardziej zobiiektyzowanych, pozwalających na replikację i porównywanie poszczególnych prób. Odpowiedź na pytanie, czym jest dobrostan, pozwala na lepsze zaspokajanie ludzkich potrzeb. Trudno jednak o sformułowanie prostych problemów badawczych, biorąc pod uwagę aspekt poprzeczny, czyli np. różnice dobrostanu u ludzi zdrowych i terminalnie chorych¹⁵, ale również podłużny, związany z problemami dotyczącymi danego okresu życia człowieka¹⁶. Dodatkowe wyzwanie stanowi fakt, że poruszana tematyka ma charakter interdyscyplinarny.

¹² Ośrodek Rozwoju Edukacji, <https://www.ore.edu.pl> [dostęp 29.02.2020].

¹³ Ochotnicze Hufce Pracy, <http://bip.ohp.pl> [dostęp 29.02.2020].

¹⁴ P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016, s. 124-125.

¹⁵ H.E. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 1997, s. 257-281.

¹⁶ Pierwsza metoda badania jakości życia pacjentów paliatywnych została opublikowana przez R.M Rosser w roku 1972.

W roku 1948 WHO użyła pojęcia dobrostanu, aby wyjaśnić, czym jest zdrowie¹⁷. Ekonomisci badają *szczęście narodowe brutto*¹⁸, natomiast pedagodzy, socjolodzy i psychologowie sprawdzają związek dobrostanu z wykształceniem, dochodami, wiekiem, płcią i innymi zmiennymi. Podobnie jak w przypadku nieprzystosowania społecznego i niedostosowania społecznego, nieraz trudno odróżnić pojęcia *dobrostanu, jakości życia i szczęścia*. Stąd też w pracy, po porównaniu wybranych definicji wyróżniono cechy konstytutywne takie jak: *biegunowość, holistyczność, trwałość w czasie, adekwatność kulturową oraz subiektywizm*. Interpretacja pojęcia dobrostanu odnosząca się do triadycznej teorii Corey Lee M. Keyesa i Kristin A. Moore brzmi następująco¹⁹: *Dobrostan, to stan skutecznego wypełniania zadań w biegu życia, łączy on funkcje psychiczne, poznawcze i społeczno-emocjonalne, co skutkuje wydajnymi aktywnościami, które są uznane przez daną społeczność kulturową za ważne, wpływające na więzi społeczne i umożliwiające przekraczanie przeciętnych psychospołecznych i środowiskowych problemów. Dobrostan ma również wymiar subiektywny w rozumieniu satysfakcji związanej z realizacją potencjału jednostki*²⁰. Definicja ta leży u podstaw referowanej dysertacji doktorskiej.

¹⁷ Definicję WHO znaleźć można w preambule do dokumentu: *WHO definition of Health*, New York, 1946 sygnowanego 22 lipca przez przedstawicieli 61 Stanów.

¹⁸ R. Veenhoven, *Happy Life Years, A measure of Gross National Happiness*, U. Karma, G. Karma red., *Gross national happiness and development, Proceedings of the First International Seminar on 'Operationalization of Gross National Happiness'*, Thimphu, Bhutan, February 18-20, 2004, s. 287-318.

¹⁹ H.M. Bornstein, L. Davidson, C.L.M. Keyes, K.A. Moore red., *Weel-Being, Positive Development Across the Life*, Lawrence Erlbaum Associates, London 2002, s. 529.

²⁰ Tłumaczenie własne.

2. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

2.1. PRZEDMIOT I CELE BADAŃ WŁASNYCH

Przedmiotem badań w tej pracy jest związek dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego młodzieży z jej nieprzystosowaniem. Istotnym etapem badań jest sformułowanie problemów badawczych. Te z kolei *mogą dotyczyć cech przedmiotu, zjawiska, ich własności*²¹. Nieprzystosowanie społeczne, podobnie jak dobrostan są złożonymi zbiorami właściwości, wynikającymi zarówno z cech indywidualnych jednostki jak i oddziaływań środowiska.

Pierwszy z dwóch głównych celów pracy to określenie związku nieprzystosowania społecznego oraz dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego. Drugim głównym celem jest określenie związku między płcią i czasem pobytu w placówce a dobrostanem osobowościowym, społecznym i emocjonalnym. Janusz Gnitecki stworzył podział²², którym posłużono się poniżej, aby sformułować cele.

Cele poznawcze:

- Określenie dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego młodzieży dostosowanej społecznie
- Określenie dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego młodzieży zagrożonej nieprzystosowaniem społecznym
- Określenie dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego młodzieży nieprzystosowanej społecznie
- Ustalenie związku między poziomem nieprzystosowania społecznego młodzieży a jej dobrostanem osobowościowym, społecznym i emocjonalnym
- Ustalenie związku między płcią młodzieży a jej dobrostanem osobowościowym, społecznym i emocjonalnym
- Ustalenie związku między czasem pobytu młodzieży w placówce wychowawczej a jej dobrostanem osobowościowym, społecznym i emocjonalnym

²¹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady Badań Pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2001, s. 191.

²² J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze, Zielona Góra 1993, s. 128.

Cele praktyczne:

- Stworzenie zaleceń dla instytucji wychowawczych, pomocnych w procesie resocjalizacji
- Stworzenie zaleceń dla szkół publicznych, pomocnych w profilaktyce nieprzystosowania społecznego

Cele teoretyczne:

- Wskazanie cech konstytutywnych dobrostanu, jakości życia i szczęścia.

2.2. PROBLEMY BADAWCZE I HIPOTEZA BADAWCZA

Główne problemy badawcze	Szczegółowe problemy badawcze
1. Czy i jak poziom nieprzystosowania społecznego młodzieży w okresie późnej adolescencji różnicuje jej dobrostan osobowościowy, społeczny i emocjonalny?	1. Jaki jest poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego młodzieży przystosowanej społecznie? 2. Jaki jest poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego młodzieży zagrożonej nieprzystosowaniem społecznym? 3. Jaki jest poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego młodzieży nieprzystosowanej społecznie? 4. Czy istnieje, a także jaki jest związek między poziomem nieprzystosowania społecznego oraz poziomem dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego?
2. Czy i jak przyjęte czynniki socjokulturowe (płeć, wiek, liczba rodzeństwa, kolejność urodzenia, czas spędzony w placówce, środowisko wychowawcze oraz wykształcenie matek i ojców) różnicują jej poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego?	5. Czy, i jak, płeć młodzieży różnicuje jej poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego? 6. Czy, i jak, wiek młodzieży różnicuje jej poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego? 7. Czy, i jak, liczba rodzeństwa młodzieży różnicuje jej poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego?

	<p>8. Czy, i jak, kolejność urodzenia młodzieży różnicuje jej poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego?</p> <p>9. Czy, i jak, czas spędzony w placówce przez młodzież różnicuje jej poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego?</p> <p>10. Czy, i jak, wykształcenie matek młodzieży różnicuje jej poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego?</p> <p>11. Czy, i jak, wykształcenie ojców młodzieży różnicuje jej poziom dobrostanu osobowościowego, społecznego i emocjonalnego?</p>
--	---

Sformułowano jedną hipotezę badawczą o następującej treści: poziom nieprzystosowania społecznego różnicuje poczucie dobrostanu młodzieży w okresie późnej adolescencji. Założenie to odnosi się bezpośrednio do tematu pracy. Uzasadniając hipotezę, należy zauważyć, że obcowanie z innymi ludźmi, może być związane z otrzymywaniem wsparcia emocjonalnego, zaspokajaniem potrzeby kontaktu z drugim człowiekiem oraz z komunikatami zwrotnymi dotyczącymi własnej osoby. Stąd też przypuszczenie o związku nieprzystosowania z dobrostanami emocjonalnym, społecznym i osobowościowym.

2.3. ZASTOSOWANA METODA BADAWCZA

Zastosowana metoda to sondaż diagnostyczny, natomiast technika – ankieta. Badania zawierają aspekt jakościowy (cechy konstytutywne dobrostanu), oraz ilościowy (relacja między nieprzystosowaniem i poczuciem dobrostanu). Wykorzystany do badań *Kwestionariusz do badania dobrostanu* autorstwa Ludwika Wojciechowskiej, ma swoje podłoże w teorii, której autorami są Corey L. M. Keyes i Mary Beth Waterman²³. Głównymi składowymi są dobrostan społeczny, osobowościowy i emocjonalny. Ogólny wskaźnik dobrostanu nie może zostać

²³ H.M. Bornstein, L. Davidson, C.L.M. Keyes, K.A. Moore red., *Weel-Being...*, dz. cyt., s. 477-494.

wyznaczony w oparciu o zastosowaną teorię, jako suma indeksów. Ze względów historycznych można jednak rozpatrywać w ten sposób ostatnią podskale dobrostanu emocjonalnego (poczucie szczęścia). Dobrostan społeczny odnosi się do tego, w jaki sposób jednostka funkcjonuje w swoim otoczeniu z innymi ludźmi, a więc wykonywania zadań i radzenia sobie z wyzwaniami. W przeciwieństwie do dobrostanu osobowościowego wymiar ten dotyczy bardziej sfery zewnętrznej. Dobrostan osobowościowy dotyczy pozytywnych aspektów, z których każdy odnosi się do zdrowia psychicznego jednostki. Autorzy koncepcji zakładają, że zdrowe osoby postrzegają swoje życie pozytywnie i akceptują nagromadzone wydarzenia z przeszłości. Dobrostan emocjonalny, czyli: *grupa objawów dobrostanu emocjonalnego odnosi się do obecności lub nieobecności pozytywnych emocji dotyczących życia, zoperacjonalizowanych jako oceny szczęścia i satysfakcji z życia oraz równowagi między pozytywnymi i negatywnymi doświadczeniami emocjonalnymi w danym okresie czasu*²⁴.

Drugim wykorzystanym narzędziem jest kwestionariusz metryczny stworzony na potrzeby pracy. Zawarto w nim pytania o wiek, płeć, liczbę oraz wiek rodzeństwa adolescentów. Zdając sobie sprawę z roli rodziny zapytano również o to, z kim młodzież się wychowywała oraz wykształcenie rodziców.

²⁴ Tłumaczenie własne.

2.4. ZMIENNE I WSKAŹNIKI

Zmienne sformułowane w trakcie procesu badawczego przedstawiono w tabeli.

Tabela 1. Zmienne zależne i niezależne.

Zmienne niezależne	Zmienne zależne
I. Płeć	I. Dobrostan osobowościowy - Samoakceptacja - Osobisty rozwój - Cel w życiu - Panowanie nad otoczeniem - Autonomia - Pozytywne relacje z innymi
II. Wiek	
III. Liczba rodzeństwa	
IV. Kolejność urodzenia	
V. Środowisko wychowawcze	
IV. Wykształcenie matek	
VII. Wykształcenie ojców	
VIII. Nieprzystosowanie społeczne młodzieży	
	II. Dobrostan społeczny - Akceptacja społeczeństwa - Urzeczywistnianie się w społeczeństwie - Społeczny wkład - Społeczna koherencja - Społeczna integracja
	III. Dobrostan emocjonalny - Afekt pozytywny - Afekt negatywny - Zadowolenie ze sfer życia - Ogólne zadowolenie z życia - Poczucie szczęścia

Poszczególne zmienne zależne posiadają swoje opisy. Wywodzą się one bezpośrednio z trójczynnikowej teorii dobrostanu Keyesa i Waterman²⁵ i były tłumaczone przez autorkę narzędzia Ludwikę Wojciechowską²⁶.

²⁵ H.M. Bornstein, L. Davidson, C.L.M. Keyes, K.A. Moore red., *Weel-Being...*, dz. cyt., s. 479.

²⁶ L. Wojciechowska, *Style starzenia się a subiektywny dobrostan kobiet w późnej dorosłości, studiujących na Uniwersytecie Trzeciego Wieku*, "Polskie Forum Psychologiczne", tom 13, nr 2, Bydgoszcz 2008, s. 106-123.

Tabela 2. Opisy poszczególnych indeksów i podindeksów w narzędziu do badania dobrostanu Ludwiki Wojciechowskiej.

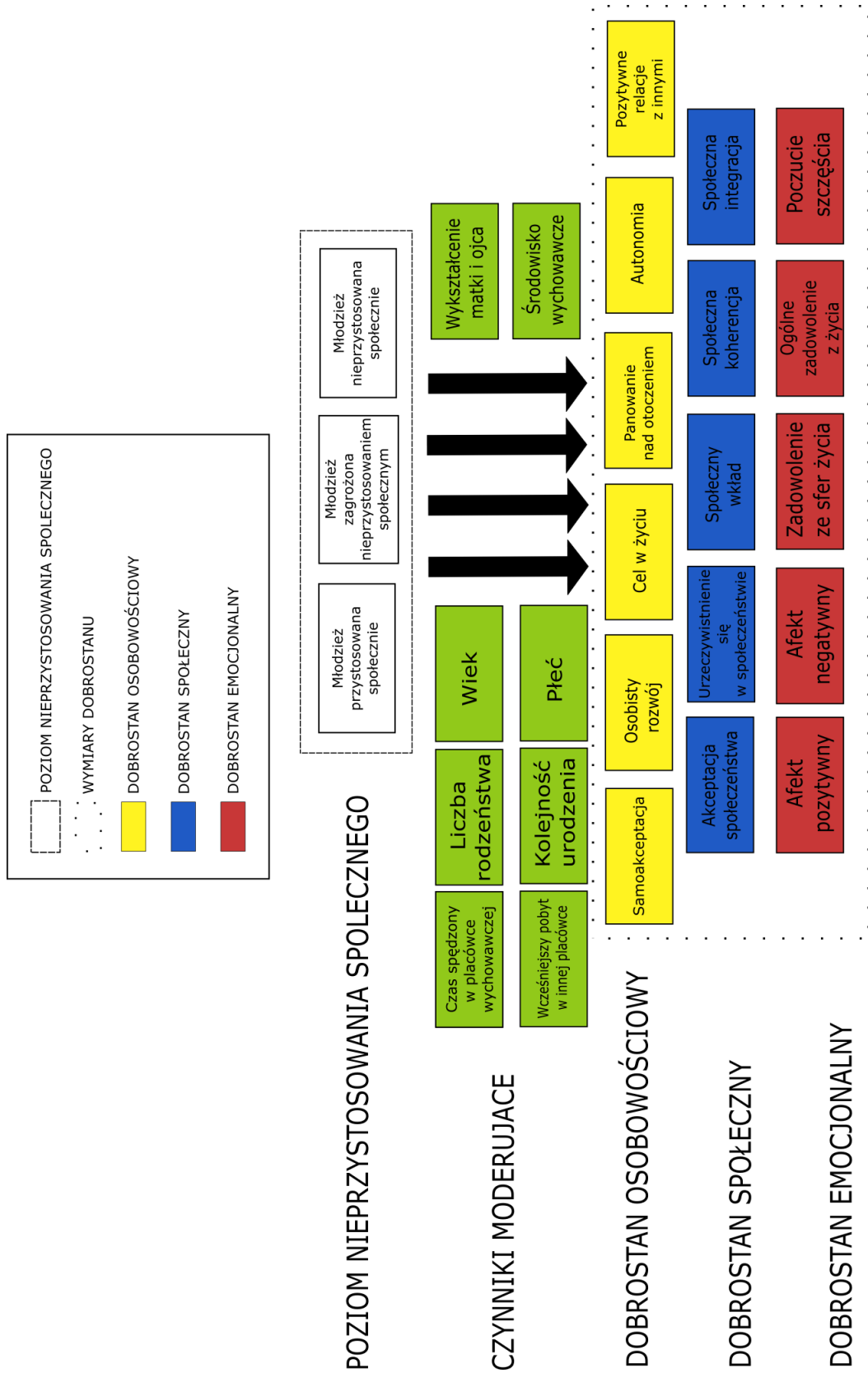
Wymiary dobrostanu	Podskale dobrostanu	Opisy podskal dobrostanu
Dobrosta osobowościowy	samoakceptacja	Posiadanie pozytywnego nastawienia względem siebie; uznanie i akceptacja wielu aspektów siebie; pozytywne odczucia względem minionego życia.
	cel w życiu	Posiadanie celów i poczucie kierunku w życiu; przeszłe życie ma znaczenie; posiadanie przekonań, które stanowią podstawę do życia.
	osobisty rozwój	Poczucie kontynuowanego rozwoju i potencjału, otwartość na nowe doświadczenia; poczucie ciągłego wzrostu wiedzy i efektywności.
	panowanie nad otoczeniem	Poczucie kompetencji i zdolność do zarządzania złożonym środowiskiem; wybór lub tworzenie osobowo dopasowanego społeczeństwa.
	autonomia	Samodeterminowanie, niezależność i regulacja wewnętrzna; odporność na naciski społeczne, i działanie ustalonymi drogami; ocenianie siebie przez osobiste standardy.
	relacje z innymi	Posiadanie ciepłych, satysfakcjonujących, opartych na zaufaniu relacji; zainteresowanie dobrem innych; zdolność do silnych empatii, uczuć i bliskości; rozumienie kompromisów w relacjach międzyludzkich.
Dobrostan społeczny	społeczna akceptacja	Posiadanie pozytywnego nastawienia względem ludzi; uznawanie innych i ogólna akceptacja ludzi, pomimo ich zachowania, które niekiedy może być skomplikowane i kłopotliwe
	społeczna aktualizacja	Troska i wiara dotyczące pozytywnych przemian w społeczeństwie; przekonanie, że społeczeństwo rozwija się w dobrym kierunku; przeświadczenie o realizowaniu potencjału własnego społeczeństwa
	społeczny wkład	Poczucie posiadania czegoś wartościowego, co można dać społeczeństwu; przekonanie, że codzienne aktywności są cenione przez społeczność.
	społeczna koherencja	Postrzeganie świata społecznego jako zrozumiałego, logicznego i przewidywalnego; dbałość, zainteresowanie społeczeństwem i okolicznościami społecznymi.
	społeczna integracja	Poczucie bycia częścią społeczeństwa; przekonanie o przynależności, poczuciu wparcia i podobieństwach ze społecznością.

Dobrostan emocjonalny	afekt pozytywny	Doświadczanie symptomów, które mogą oznaczać entuzjazm, radość i szczęście w życiu
	afekt negatywny	Nieobecność symptomów, które mogą oznaczać, że życie jest niepożądane lub nieprzyjemne
	zadowolenie ze sfer	Poczucie zadowolenia, spokoju i satysfakcji z małych rozbieżności między zachciankami, potrzebami związanymi z osiągnięciami i dokonaniami.
	ogólne zadowolenie z życia	Ogólne poczucie, doświadczanie przyjemności, zadowolenia i radości
	poczucie szczęścia	Ocena poziomu szczęścia we własnym życiu

Opisy poszczególnych zmiennych mają kluczowe znaczenie z perspektywy późniejszego wyciągania wniosków na podstawie poddanych analizie wyników badań. Poczucie szczęścia ma dodatkowo wartość historyczną, ponieważ jest miarą na 10-stopniowej drabinie Cantrilla, a więc można je porównywać z wynikami badań na przełomie wielu dziesięcioleci, w zależności od spójności instrukcji.

2.5. MODEL BADAWCZY

W celu usystematyzowania badanych zmiennych oraz przedstawienia ich w sposób atrakcyjny i czytelny dla odbiorcy i samego badacza, stworzony został widoczny poniżej model.

Rysunek 1. Przyjęty model badawczy.

Jako moderatory uwzględniono czas spędzony w placówce i płeć, ale również zobrazowane zmienne, jak: wiek, liczba rodzeństwa, kolejność urodzenia, to z kim wychowywała się młodzież oraz wykształcenie rodziców. Zdecydowano się sprawdzić, w jaki sposób zmienne te różnicują dobrostan młodzieży w każdej z grup: przystosowanej społecznie, zagrożonej nieprzystosowaniem społecznym oraz nieprzystosowanej społecznie.

3. PRZEBIEG BADAŃ

W pierwszej kolejności na potrzeby badań sporządzono listę placówek w Polsce zachodniej. Uwzględniono szkoły podstawowe i ponadpodstawowe oraz instytucje takie, jak: Ochotnicze Hufce Pracy, Młodzieżowe Ośrodki Socjoterapii oraz Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze. Wzięto pod uwagę województwa lubuskie, zachodniopomorskie, dolnośląskie oraz wielkopolskie. Poszczególne placówki podzielono na podgrupy i nadano im numery i dokonano losowania. W efekcie wyznaczono trasę badawczą liczącą ponad 2500 km, którą pokonano we wrześniu 2018, miesiącu uznanym za najbardziej dogodny, ze względu na początek roku szkolnego. Każdorazowo dbano o to, aby zapewnić możliwość osobistego przeprowadzenia badania tak, aby warunki jego wykonania były jak najbardziej zbliżone. W związku z tym sporządzono również instrukcję, którą przedstawiano adolescentom (jej treść znajduje się w załączniku nr 1). Badanie w każdej z grup trwało około 20-30 minut. Czas ten był zróżnicowany, ponieważ młodzież w placówkach wychowawczych często musiała poświęcić więcej czasu na zapoznanie się z poszczególnymi pozycjami w kwestionariuszu. Młodzież wypełniała kwestionariusz do badania dobrostanu Ludwika Wojciechowskiej (załącznik nr 2) oraz kwestionariusz metryczny (załącznik nr 3). Zgodę na badanie wyrażała indywidualnie każda placówka. Kwestionariusze po wypełnieniu zabezpieczano w zaklejonych kopertach i otwierano dopiero podczas tworzenia bazy danych przy pomocy oprogramowania komputerowego.

4. CHARAKTERYSTYKA GRUPY BADAWCZEJ

Badania przeprowadzono wśród młodzieży z Ochotniczych Hufców Pracy, Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii, Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych oraz szkół ponadpodstawowych w charakterze grupy porównawczej. Całkowita liczba respondentów to 943 osoby, z czego odrzucono 24 ankiety z uwagi na braki danych lub nieprawidłowy sposób udzielania odpowiedzi na pytania kwestionariuszowe. W związku z powyższym ostateczna grupa badawcza wynosi 919 osób. Zbadano 493 chłopców oraz 426 dziewcząt.

W grupie badanej młodzieży dominują osoby młodsze w wieku 15 lat (363 osób, mniej jest 16-latków (312), a najmniej 17-latków (202).

Większość respondentów wychowywała się z obojgiem rodziców (517), znaczną grupę stanowią też osoby wychowywane samodzielnie przez matkę lub ojca (313). Pozostali badani wychowywali się z dziadkami, wujostwem, w rodzinach patchworkowych, zastępczych, instytucjonalnie lub inaczej (dorastali na przykład pod opieką starszego rodzeństwa) - mowa łącznie o grupie 86 osób.

Duża liczba osób z rodzin wielodzietnych (502), wynika ze specyfiki próby. Jedynie brata lub siostrę posiada 298 osób. Najmniej liczna jest grupa jedynaków (117).

Względnie jednorodne grupy uzyskano ze względu na kolejność urodzenia. Najliczniejsze w próbie są osoby urodzone jako pierwsze w rodzinie, a więc najstarsze (293). Mniej jest osób najmłodszych (261), a jeszcze mniej urodzonych jako środkowe (230). W przypadku 117 jedynaków określanie kolejności jest bezzasadne.

W związku ze zjawiskiem transmisji międzypokoleniowej, zapytano również młodzież o wykształcenie rodziców. Wśród matek respondentów najliczniejsza jest grupa z wykształceniem średnim (335), mniej liczna z wyższym (283), a najmniej liczna z podstawowym (95). Warto zwrócić uwagę na fakt, że znaczna część respondentów nie określiła wykształcenia matek (206).

W przypadku wykształcenia ojców, wyniki kształtowały się podobnie jak u matek (średnie – 311, wyższe - 243, podstawowe – 76). Większa liczba młodzieży nie udzieliła jednak odpowiedzi (289). Należy zauważyć, że w przeciwieństwie do innych zmiennych w badaniach, w tym przypadku do ostatniej kategorii dodawano również braki danych. Przyjęto założenie, że osoby, które nie znają wykształcenia rodziców mogłyby celowo unikać zaznaczania opcji *Nie wiem*, gdyby dać im taką możliwość. Wydaje się ono uzasadnione liczbą osób, które nie udzieliły

odpowiedzi, w porównaniu z brakiem danych w przypadku innych zmiennych. Warto również zaznaczyć, że praktycznie podczas każdego badania znajdowały się osoby, które pytały, co mają zrobić, jeżeli nie wiedzą, jakie wykształcenie mają ich rodzice.

Posiadając świadomość, że częsta zmiana placówek jest sporym problemem w ośrodkach wychowawczych, zadano również pytanie o to, czy młodzież przebywała wcześniej w innej placówce. W tym przypadku uwzględniono jedynie badanych z Ochotniczych Hufców Pracy, Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii oraz Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych. Stwierdzono, że 102 osoby były wcześniej w innej placówce wychowawczej. Dla 155 aktualna placówka była pierwszą, natomiast pozostałe osoby nie odpowiedziały na pytanie.

Badając czas pobytu młodzieży w placówce, uwzględniono również grupę porównawczą. Okres powyżej 12 miesięcy w placówce spędziło 359 osób. Od 0-2 miesięcy 214 adolescentów, natomiast najmniej liczną grupę stanowiła młodzież, będąca tam od 0-2 miesięcy (214).

5. SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

Przyjęto model badawczy, w którym w pierwszej kolejności opisywano związki pomiędzy zmiennymi socjodemograficznymi oraz dobrostanem, różnicując poszczególne podgrupy młodzieży ze względu na poziom nieprzystosowania.

Należy wyjaśnić, według jakich kryteriów oceniana była wielkość efektu dla poszczególnych związków. Wartość *rg* to *rangowy współczynnik korelacji dwuseryjnej Glassa*, używany do określania wielkości efektu. Podobną rolę pełni *Epsilon-kwadrat*, oznaczony symbolem ε^2 , jednak stosuje się go w przypadku, gdy zmienna grupująca ma więcej niż dwie kategorie. W tabelach podano również wartości średnich i odchylenia standardowego. Przyjęty próg istotności statystycznej to $p < 0,05$.

Tabela 3. Nieprzystosowanie społeczne młodzieży a jej dobrostan.

	Poziom nieprzystosowania społecznego						H Kruskala- Wallisa	p	ϵ^2
	Młodzież przystosowana n=310		Młodzież zagrożona nieprzystosowaniem n=346		Młodzież nieprzystosowana n=263				
	M	SD	M	SD	M	SD			
Samoakceptacja	2,88	,57	2,96	,59	2,99	,57	6,781	,034	,007
Osobisty rozwój	3,20	,51	2,99	,60	3,12	,59	21,093	,000	,023
Cel w życiu	3,12	,60	3,13	,66	3,21	,67	5,612	,060	,006
Panowanie nad otoczeniem	2,68	,45	2,64	,46	2,67	,44	1,257	,533	,001
Autonomia	3,02	,42	2,84	,48	2,82	,46	33,523	,000	,037
Pozytywne relacje z innymi	3,02	,54	2,88	,54	2,94	,56	14,082	,001	,015
Akceptacja społeczeństwa	3,03	,53	2,98	,83	3,02	,59	2,551	,279	,003
Urzeczywistnianie się w społeczeństwie	2,94	,62	2,95	,65	3,01	,62	1,391	,499	,002
Społeczny wkład	3,00	,48	2,91	,54	3,04	,74	8,963	,011	,010
Społeczna koherencja	2,55	,45	2,53	,47	2,54	,47	,508	,776	,001
Społeczna integracja	3,11	,57	3,01	,63	3,05	,58	5,100	,078	,006
Afekt pozytywny	2,93	,56	2,86	,63	2,85	,60	3,510	,173	,004
Afekt negatywny	2,17	,70	2,24	,73	2,24	,79	2,079	,354	,002
Zadowolenie ze sfer	3,13	,46	3,17	,52	3,20	,50	2,552	,279	,003
Ogólne zadowolenie z życia	3,14	,81	3,16	,91	3,14	,94	,679	,712	,001
Poczucie szczęścia	6,60	2,13	6,03	2,60	5,98	2,70	9,381	,009	,010
Dobrostan osobowościowy	95,16	12,08	92,67	12,47	94,18	12,36	7,948	,019	,009
Dobrostan społeczny	67,15	8,80	65,97	9,92	67,26	9,71	5,051	,080	,006
Dobrostan emocjonalny	76,17	12,41	75,06	13,25	75,56	12,99	1,566	,457	,002

Wyniki przedstawione w tabeli dotyczą głównego problemu badawczego pracy. Wartości p dotyczą skorygowanej wartości testu post hoc Dunna.

- 1. Samoakceptacja – młodzież nieprzystosowana ma wyższe wyniki niż młodzież przystosowana (0,043)**
- 2. Osobisty rozwój – młodzież przystosowana i nieprzystosowana społecznie mają wyższe wyniki od młodzieży zagrożonej nieprzystosowaniem (odpowiednio 0,034 i 0,000)**
- 3. Autonomia – młodzież przystosowana społecznie ma wyższe wyniki zarówno od młodzieży zagrożonej nieprzystosowaniem (0,000) jak i nieprzystosowanej społecznie (0,000)**

4. **Pozytywne relacje z innymi** – młodzież przystosowana ma wyższe wyniki niż młodzież zagrożona nieprzystosowaniem (0,001)
5. **Społeczny wkład** - młodzież przystosowana i nieprzystosowana społecznie mają wyższe wyniki od młodzieży zagrożonej nieprzystosowaniem (odpowiednio 0,027 i 0,039)
6. **Poczucie szczęścia** – młodzież przystosowana ma wyższe wyniki niż zagrożona nieprzystosowaniem społecznym i nieprzystosowana społecznie (odpowiednio 0,021 i 0,009)
7. **Dobrostan osobowościowy** – młodzież przystosowana ma wyższe wyniki niż młodzież zagrożona nieprzystosowaniem społecznym (0,017)
8. **Dobrostan społeczny** – nie jest różnicowany przez poziom nieprzystosowania społecznego
9. **Dobrostan emocjonalny** - nie jest różnicowany przez poziom nieprzystosowania społecznego

6. DYSKUSJA WYNIKÓW BADAŃ, WNIOSKI I REKOMENDACJE

6.1. DYSKUSJA WYNIKÓW BADAŃ I WNIOSKI

Wziąwszy pod uwagę opisane wcześniej zmienne, można uznać, że płeć stanowi uniwersalny czynnik różnicujący dobrostan (osobowościowy i społeczny) młodzieży w taki sposób, że chłopcy osiągają generalnie wyższy jego poziom. Grupa zagrożona nieprzystosowaniem społecznym wyróżnia się, ponieważ w jej przypadku nie ma różnic między chłopcami i dziewczętami ze względu na dobrostan osobowościowy. Wyższe statystycznie wyniki dotyczące dobrostanu chłopców można spotkać między innymi w badaniach przeprowadzonych na Tajwanie²⁷ (4502 nastolatków). Częstsze występowanie negatywnych emocji u dziewcząt zaobserwowano z kolei u adolescentów (2500 nastolatków), co opisano w raporcie niderlandzkiego ministerstwa zdrowia²⁸. Zdarzają się jednak odstępstwa. W swoich badaniach Czapiński pokazuje, że w Polsce dziewczęta w wieku 16-20 lat mają generalnie wyższe poczucie szczęścia od chłopców²⁹. Biorąc pod uwagę fakt, że w grupach młodzieży przystosowanej i nieprzystosowanej społecznie występują różnice w podindeksie Cel w życiu, zasadne wydaje się

²⁷ C.H. Wu, *Examining the Appropriateness of Importance Weighting on Satisfaction Score from Range-of-Affect Hypothesis: Hierarchical Linear Modeling for Within-Subject Data*, "Social Indicators Research", vol. 86, New York 2008, s. 101 - 111

²⁸ Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, *Jaarrapport 2017 Landelijke Jeugdmonitor*, Netherlands 2017.

²⁹ J. Czapiński red., *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 126

porównanie do badań Kozłowskiego³⁰, którego respondentami była młodzież z tego samego rodzaju placówek. Używając Kwestionariusza Celów życiowych młodzieży, wspomniany autor doszedł do wniosku, że chłopcy w każdej z grup, niezależnie od poziomu nieprzystosowania (poza nadzorem kuratorskimi), osiągają wyższe wyniki w poszczególnych obszarach celów życiowych (rodzinne, prestiżowe, prospołeczne, ludyczne, zawodowe). Można więc powiedzieć, że są to wyniki spójne, względem badań własnych. Jest tak szczególnie, jeżeli weźmie się pod uwagę fakt, że próba badawcza Kozłowskiego to 446 osób (uwzględnienie aproksymacji), a młodzież pod nadzorem kuratora sądowego, stanowiąca 17,3% respondentów została sklasyfikowana, jako młodzież o średnim poziomie nieprzystosowania (podobny sposób klasyfikacji grup). Należy jednak pamiętać, że opisane tu badania celów życiowych mają nieco inny charakter od ukazanych w pracy Kozłowskiego.

Badanie adolescentów w przedziale wieku 15-18 lat okazało się niewystarczające, aby wykazać zmiany ze względu na wiek w okresie późnej adolescencji. Jeżeli więc dochodzi do zmian dobrostanu, można założyć, że są one trudno dostrzegalne w tak krótkim czasie. Badania longitudinalne dotyczące przedziału 16-80 lat³¹ pokazują, że do około 48 roku życia, dochodzi do regularnego spadku satysfakcji z życia (mierzonej na skali 7-stopniowej), która wzrasta później między 49-70 rokiem życia, by znowu spaść między rokiem 71-80.

O ile nie zaobserwowano zmian w indeksach ogólnych dobrostanu społecznego i emocjonalnego w zależności od poziomu nieprzystosowania młodzieży, widać je na przykład na podskali Poczucie szczęścia u młodzieży nieprzystosowanej społecznie. Co więcej, okazuje się, że z biegiem czasu spędzonego w placówce młodzież osiąga wyższe rezultaty we wspomnianym podindeksie. W odniesieniu do zaprezentowanej wcześniej tendencji, wyniki te wydają się niespójne. Jednym z możliwych wyjaśnień jest odniesienie się do teorii, której autorami są Lubomirsky, Sheldon i Schkade oraz do tak zwanego bazowego poziomu szczęścia (*set point*). Być może młodzież nieprzystosowana społecznie, pochodząca często z rodzin dysfunkcyjnych, przez fakt swoistej stabilizacji wynikającej z dłuższego pobytu w placówce, zaczyna czuć większy dobrostan, znajdując oparcie w wychowawcach i czując się bezpiecznie. Warto bowiem zauważyć, że o ile wartość wspomnianego indeksu rosła wraz z czasem pobytu w placówce, nie rosła wraz z

³⁰ P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016, s. 124-125.

³¹ C. Wunder, *Well-Being over the Life Span: Semiparametric Evidence from British and German Longitudinal Data*, "SOEP paper", vol. 179, Berlin 2009.

wiekem. Analiza przebiegu wspomnianej zmiennej wskazuje na oddziaływanie samych placówek i jednocześnie ich skuteczność i/lub w osłabianiu oddziaływań starego środowiska wychowawczego. Może też zwyczajnie pozyskiwane zasoby o charakterze społecznym mają związek ze wzrostem podskali Poczucie szczęścia.

W przypadku grupy zagrożonej nieprzystosowaniem społecznym, większa liczba rodzeństwa jest elementem, który różnicuje jej dobrostan (osobowościowy i społeczny) w wyraźny sposób, czego nie można powiedzieć o dwóch pozostałych grupach, czyli młodzieży przystosowanej społecznie i nieprzystosowanej społecznie. Dostępność dodatkowych członków rodziny może być korzystna z perspektywy otrzymywanego wsparcia. Stanowi więc cenny zasób, który odpowiednio wykorzystany pozwala na redukcję napięć.

Szczególne znaczenie mają czynniki rodzinne. Młodzież przystosowana społecznie częściej wychowywała się z obojgiem rodziców. Jest to związane z wyższym dobrostanem, jednak tylko w grupie przystosowanej i zagrożonej nieprzystosowaniem społecznym. O związku zjawiska nieprzystosowania społecznego ze strukturą rodziny, wspominają również inni autorzy³².

Zjawisko nieprzystosowania społecznego jest związane z wykształceniem rodziny pochodzenia³³, którego niski poziom może skutkować konserwatyżmem, czy też ubytkami wiedzy rodziców. Wyższy poziom wykształcenia rodziców różnicuje dobrostan adolescentów, co jest widoczne szczególnie w przypadku grupy zagrożonej nieprzystosowaniem społecznym. Można więc powiedzieć, że wyłania się obraz adolescentów zagrożonych nieprzystosowaniem społecznym, którzy są szczególnie podatni na wpływy środowiska rodzinnego. Być może jednak czynnikiem regulującym dobrostan jest nie samo wykształcenie rodziców, a fakt, że są oni w stanie dokonywać transmisji treści wychowawczych, które adolescent internalizuje. Sam poziom wykształcenia również jest często powielany między pokoleniami³⁴. Rodzina, która dokonuje „transmisji dobrostanu”, mogłaby w myśl koncepcji delektowania się (*savoringu*), uczyć młodego człowieka skupiania się na pozytywnych aspektach rzeczywistości, przy jednoczesnym mniejszym poświęcaniu uwagi tym negatywnym. Można, więc zapytać, czy dochodzi tylko do transmisji, tak jak wspomniano wcześniej, czy wręcz do wychowywania do dobrostanu, a więc czegoś, co

³² A. Goluch, *Rodzinne uwarunkowania powstawania nieprzystosowania społecznego wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Puławach*, „Nauczyciel i Szkoła”, nr 1-2 (22-23), 2004, s. 212-221.

³³ B. Łachowska, *Szczęśliwe dzieciństwo, uwarunkowania rodzinne*, [w]: *Oblicza dzieciństwa*, D. Kornas-Biela red., Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2000, s. 236-237.

³⁴ M. Rószkiewicz, K. Saczuk red., *Uwarunkowania decyzji edukacyjnych*, Raport tematyczny z badań, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2015, s. 183.

kształtuje u danej jednostki sposób postrzegania świata i obcowania z otoczeniem w trakcie jej całego późniejszego życia.

Uwzględniając różnice wynikające w środowisku rodzinnym takie jak liczba rodzeństwa, rodziców oraz wykształcenie rodziców (a więc o charakterze pierwotnym), może okazać się, że to nie poziom nieprzystosowania różnicuje dobrostan, ale odwrotnie, dobrostan, jako jeden z elementów powstającej osobowości warunkuje pewne elementy funkcjonowania w takim stopniu, że prowadzi do określonych zmian w poziomie przystosowania jednostki. Hipoteza taka dotycząca wpływu, a nie różnicowania, wymagałaby jednak badań o charakterze podłużnym. Co więcej, potwierdzenie takiego podejścia stanowiłoby jeden z dowodów na rzecz psychologizacji nieprzystosowania społecznego i dostarczałoby wyjaśnień na rzecz rozwoju zaburzeń antyspołecznych.

6.2. REKOMENDACJE

W kontekście tworzenia rekomendacji dla placówek wychowawczych należy w pierwszej kolejności ustalić, czy do zadań Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych, Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii tudzież Ochotniczych Hufców Pracy należy zwiększanie dobrostanu podopiecznych. W przypadku jedynie profilaktyki, Arkadiusz Kamiński³⁵ wskazuje, że działania zapobiegawcze powinny uwzględniać: *inicjowanie i wzmacnianie czynników chroniących, które sprzyjają prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu*. Biorąc pod uwagę, że zgodnie z aktualnymi interpretacjami, zdrowie to nie tylko brak choroby, jak najbardziej zasadne wydaje się wspieranie młodych ludzi w doświadczaniu dobrostanu. Może to przełożyć się na bardziej pozytywne kontakty społeczne oraz sprawniejsze funkcjonowanie. Część kompetencji, które powinny być kształtowane, a które mogą sprzyjać wyższemu dobrostanowi (np. samoświadomość, pozytywna samoocena, współdziałanie, komunikowanie) jest już uwzględniane w programach oddziaływań. Instytucjonalne kształtowanie poczucia dobrostanu wydaje się ważne szczególnie w przypadku młodzieży nieprzystosowanej społecznie, która jak ustalono, nie podlega w tym względzie tak silnym wpływom środowiska rodzinnego jak pozostałe grupy. Jest to również ważny element jakości oddziaływań. Inaczej mówiąc, mogłoby to sprzyjać stawianiu się „ważnymi innymi” dla

³⁵ A. Kamiński, *Funkcjonowanie programów profilaktycznych w instytucjach resocjalizacyjnych dla nieletnich*, [w:], A. Kamiński red., *Współczesne tendencje w niedostosowaniu społecznym i oddziaływaniach resocjalizacyjnych*, Ogólnopolskie Stowarzyszenie Pracowników Resocjalizacji, Warszawa 2016, s. 11.

adolescentów. Tworząc raporty indywidualne dla placówek ustalono, że są one (placówki) niekiedy bardzo zróżnicowane między sobą pod względem wyników na skali dobrostanu uzyskiwanych przez wychowanków. W związku z tym zasadne wydawałoby się wyodrębnienie grupy placówek, w których uzyskiwane wyniki były najlepsze. Można by wówczas wykazać elementy wspólne w ich programach oddziaływań i stworzyć na ich podstawie nowy schemat, który następnie podlegałby empirycznej weryfikacji. Ponieważ jednak podczas przeprowadzania badań obiecano dyrektorom, że dane dotyczące poszczególnych instytucji nie będą rozpowszechniane, a porównywanie poszczególnych programów jest sprawą złożoną i wymagającą czegoś więcej niż doświadczenie teoretyczne, najlepszą rekomendacją zdaje się być intensyfikacja współpracy między ośrodkami. Co prawda, już obecnie dyrektorzy współpracują ze sobą (czy to w formie spotkań, na których wymieniają doświadczenia, czy też przez transfery wychowanków), jednak można zadać pytanie, na ile jest to kooperacja oparta o pomiar empiryczny. Czy ewaluacja dotyczy własnej działalności, czy też ma ona wymiar ogólny? Przeszkodą dla takiego rozwiązania mogłyby być duża rotacja w obrębie placówek oraz zarzut o uprzedmiotawianie wychowanków. Stosowane obecnie rozwiązanie dotyczy nadzoru ORE oraz względnej swobody poszczególnych placówek odnośnie rozwoju własnych metod oddziaływań. Jeżeli więc można sformułować jakiegokolwiek rekomendacje, dotyczą one raczej poszczególnych placówek. W związku z tym dla każdej z instytucji, która wzięła udział w badaniu, stworzono indywidualny raport, zawierający opisy poszczególnych podskal oraz wykresy, porównujące ją z innymi placówkami jej typu. Dzięki temu zespoły złożone z psychologów i pedagogów, znające swoich podopiecznych, mogą samodzielnie określić potrzeby młodzieży i zdecydować o działaniach, które warto podjąć lub też podzielić się z innymi własnymi doświadczeniami, jeżeli okazały się one skuteczne.

Ogólne rekomendacje dla każdej z placówek, stworzone w oparciu o dotychczasowe analizy badań, dotyczą głównie zwiększania zakresu oddziaływań z udziałem społeczeństwa. Znajduje to odzwierciedlenie w wynikach badań, które pokazują związek zasobów o charakterze społecznym z poczuciem dobrostanu. Opierając się o teorię społecznego uczenia się Bandury można wierzyć, że wprowadzanie do środowiska instytucji dobrze funkcjonujących jednostek, posiadających własne pasje i pozytywny obraz świata, będzie miało korzystny charakter. Kolejnym elementem jest doskonalenie kadry, ale nie tylko w wymiarze merytorycznym, ale również rozwoju osobistego. Aspekt ten uzasadnia również wspomniana wcześniej teoria. Jak już

wspomniano, warto również dbać o rozwój programów wolontariackich oraz współpracy ze społecznością lokalną w taki sposób, aby przeciwdziałać negatywnemu obrazowi młodych ludzi. Dobrostan osobowościowy, który jako jedyny okazał się być różnicowany poziomem nieprzystosowania społecznego, nie może ulec zmianie bez odpowiedniej ilości stymulacji, której często brakowało wcześniej ze względu na zaniedbania w domach i wpływ podkultur w środowiskach. Główną strategią profilaktyki nieprzystosowania społecznego w świetle badań, powinno być przeciwdziałanie izolacji i wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży. Osoby zagrożone nieprzystosowaniem społecznym wymagają szczególnej uwagi i zaangażowania. Badania pokazują, że dobrostan osobowościowy tej grupy jest szczególnie wrażliwy, a prawdopodobnym wytłumaczeniem tego zjawiska są interakcje środowiskowe. Oznacza to z kolei, że młodzieży nieprzystosowanej społecznie, która podlega już długotrwałym oddziaływaniom resocjalizacyjnym dobrze jest oferować alternatywy, które w pewien sposób pomogą wypełnić lukę po podkulturze, od której młody człowiek jest odrywany.

Poziom nieprzystosowania społecznego jest związany z wybranymi elementami dobrostanu, a w szczególności dobrostanu osobowościowego. Oznacza to, że hipoteza główna została potwierdzona jedynie częściowo, ponieważ dobrostan społeczny i emocjonalny okazały się być indeksami nieróżnicowanymi poziomem nieprzystosowania społecznego. Biorąc pod uwagę, że narzędzie do badania dobrostanu Ludwika Wojciechowskiej jest względnie nowe, zaleca się weryfikację przedstawionych wyników również przy pomocy innych metod.

Konkludując należy przede wszystkim zaznaczyć, że to sami dyrektorzy szkół, psychologowie oraz pedagodzy pracujący w instytucjach najlepiej znają swoich podopiecznych, a jako profesjonaliści wiedzą, na czym polega ich praca. W związku z tym sugestie oddziaływań zawarte w tej pracy, należy traktować raczej jako fakultatywny kierunkowskaz, niż bezwzględną receptę, absolutnie gwarantującą sukces wychowawczy.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA

- Bornstein H.M., Davidson L. , Keyes C.L.M. , Moore red. K.A. , Weel-Being, *Positive Development Across the Life*, Lawrence Erlbaum Associates, London 2002.
- Cekiera C., *Pojęcie i formy niedostosowania społecznego*, [w:] „Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne”, nr 5, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 1979.
- Czapiński J. red., *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Erikson H.E., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 1997.
- Gnitecki J., *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze, Zielona Góra 1993.
- Goluch A., *Rodzinne uwarunkowania powstawania nieprzystosowania społecznego wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Puławach*, „Nauczyciel i Szkoła”, nr 1-2 (22-23), 2004.
- Grzegorzewska M., *Pedagogika specjalna*, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 1964.
- Grzegorzewska M., *Wybór pism*, PWN, Warszawa 1964.
- Kamiński A., *Funkcjonowanie programów profilaktycznych w instytucjach resocjalizacyjnych dla nieletnich*, [w:], A. Kamiński red., *Współczesne tendencje w niedostosowaniu społecznym i oddziaływaniach resocjalizacyjnych*, Ogólnopolskie Stowarzyszenie Pracowników Resocjalizacji, Warszawa 2016.
- Kozłowski P., *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016.
- Kulesza J., *Zapotrzebowanie na miejsca w placówkach MOW w roku szkolnym 2016/2017*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016.
- Łachowska B., *Szczęśliwe dzieciństwo, uwarunkowania rodzinne*, [w:] Oblicza dzieciństwa, D. Kornas-Biela red., Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2000.
- Ministerie van Volksgezondheid, *Welzijn en Sport, Jaarrapport 2017 Landelijke Jeugdmonitor*, Netherlands 2017.
- Najwyższa Izba Kontroli, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-pomocy-psychologiczno-pedagogicznej-dla-uczniow.html> [dostęp 4.07.2017].
- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli: Funkcjonowanie placówek opiekuńczo wychowawczych oraz ich współdziałanie z innymi instytucjami na rzecz powrotu dzieci do wychowania w rodzinie*, nr ewid. 6/2012/P/11/092/KZD, Warszawa 2011, <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/11/092/KPZ> [dostęp: 4.07.2017].

- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli: Przeciwdziałanie zjawiskom patologii wśród dzieci i młodzieży szkolnej*, nr ewid. 143/2014/P/13/068/KNO, Warszawa 2013, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,6956,vp,8803.pdf> [dostęp: 4.07.2017].
- Ochotnicze Hufce Pracy, <http://bip.ohp.pl> [dostęp 29.02.2020].
- Ostrowska K., *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*, Warszawa 2008.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji, <https://www.ore.edu.pl> [dostęp 29.02.2020].
- Pierzchała K., *W poszukiwaniu związków pomiędzy zagrożeniem niedostosowania społecznego młodzieży a jakość życia*, [w:] M. Jasiński (red.), *W poszukiwaniu jakości życia. Ujęcia interdyscyplinarne* (s. 475-500), Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, Białystok 2013.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady Badań Pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2001.
- Przetacznikowa M., Susułowska M., *Wybrane zagadnienia psychologii kliniczno-wychowawczej dzieci i młodzieży*, [w:] *Psychologia kliniczna*, Lewicki A. red, PWN, Warszawa 1972.
- Pytko L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2005.
- Rószkiewicz M., Saczuk K. red., *Uwarunkowania decyzji edukacyjnych*, Raport tematyczny z badań, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2015.
- Veenhoven R., *Happy Life Years, A measure of Gross National Happiness*, U. Karma, G. Karma red., *Gross national happiness and development, Proceedings of the First International Seminar on "Operationalization of Gross National Happiness"*, Thimphu, Bhutan, February 18-20, 2004.
- Wojciechowska L., *Style starzenia się a subiektywny dobrostan kobiet w późnej dorosłości, studiujących na Uniwersytecie Trzeciego Wieku*, "Polskie Forum Psychologiczne", tom 13, nr 2, Bydgoszcz 2008.
- Wu C.H., *Examining the Appropriateness of Importance Weighting on Satisfaction Score from Range-of-Affect Hypothesis: Hierarchical Linear Modeling for Within-Subject Data*, "Social Indicators Research", vol. 86, New York 2008.
- Wunder C., *Well-Being over the Life Span: Semiparametric Evidence from British and German Longitudinal Data*, "SOEP paper", vol. 179, Berlin 2009.